

Les darreres campanyes d'excavacions al poblat ibèric de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià): 1985-1987

FRANCESC GRÀCIA I ALONSO, GLÒRIA MUNILLA I CABRILLANA,
RAMON PALLARÉS I COMAS

SITUACIÓ DEL JACIMENT

El poblat ibèric fortificat de la Moleta del Remei es troba situat al terme municipal d'Alcanar (Montsià), i les seves coordenades són 40°33'34" de latitud nord i 0°28'49" de longitud est, amb un D.P.: 31 TBE 872929 i una altitud absoluta de 224 m s.n. i relativa de 20 m. El seu enclavament correspon a un dels darrers contraforts de la vessant sud del Massís del Montsià, al costat de l'ermita de la Mare de Déu del Remei, de la qual agafa la seva denominació toponímica. Geològicament, aquest terreny pertany al Cretaci Inferior, període Barremià, caracteritzat per una composició de roca calcària, mesclada amb nivells de margocalcàries i margues lumaquèliques, que, encara avui dia, són explotades comercialment en els llocs de la Boquera i Racó d'en Riva, al nord del terme municipal.

La Mola, damunt de la qual s'assenta el jaciment, domina visualment tota la planura costanera situada entre el Golf dels Alfacs i la Serra d'Irta, a la qual també s'obren els poblats ibèrics del Puig de la Nao de Benicarló i El Puig de la Misericòrdia de Sant Sebastià de Vinaròs, amb els quals té contacte visual i dels quals dista, en línia recta, 9 i 6 km, respectivament, conformant amb ells un patró únic d'assentament sobre cota aïllada flanquejada i defensada naturalment per barrancs, depressions i cursos fluvials.

Aquests assentaments ilercavons són, sense cap mena de dubte, els punts de partença per al comerç mediterrani que, fent servir el traçat dels rius Cérvol i La Sénia, s'endinsa cap a les terres del Baix Aragó en la zona d'influència de la vall del Matarranya, dissenyant una via de penetració paral·lela a la vall de l'Ebre, que com proven els materials dels jaciments de Castelló, s'inicia a finals del segle VI aC.

LA CONCEPCIÓ ARQUITECTÒNICA

El recinte fortificat ocupa la part superior de l'elevació topogràfica coneguda com a Moleta del Remei, conformant un poblat de planta oval, amb dimensions màximes de 98x54 m en els seus eixos majors. El traçat es configura al voltant de dos carrers (C 1 i C 2) disposats partint d'un espai distribuïdor (Plaça 1). Aquests eixos viaris delimiten una estructura concèntrica que té les seves arrels tipològiques en els poblats de la Vall de l'Ebre durant el període de la primera edat del ferro, com és el cas d'El Cabezo de Monleón, El Roquizal del Rullo i Piurò del Barranc Fondo, definits per en J. Maluquer com a poblats distribuïts en dos barris i separats per un carrer central. El concepte de poblat en estructuració concèntrica es constata, també, en l'*oppidum* laietà de la Penya del Moro i en l'ilercavó del Puig de la Nao, ambdós amb cronologia inicial del segle VI aC; per tant, la concepció urbanística entronca directament amb models ja coneguts en el període inicial ibèric, que seran desenvolupats i conservats en el jaciment d'Alcanar fins al final de la seva ocupació, en el segle II aC, sense que els models distributius de l'espai de tipus engrallat o hipodàmic, que caracteritzaran els assentaments ibèrics a partir del segle IV aC, influeixin en les seves remodelacions.

ELS TIPUS CONSTRUCTIUS

Dintre de l'apartat de l'arquitectura del jaciment, podem diferenciar tres elements principals:

- El sistema defensiu.
- Els edificis singulars.
- Les estructures d'habitació.

- a) *Sistema defensiu*: és compost per la interrelació entre dues torres i dues línies de muralla. Les torres, que protegeixen l'únic accés fins ara conegut al jaciment i situat a l'inici del Carrer núm. 1, responen a una concepció rectangular massissa (7x3,5 m) l'exterior i quadrangular buida (3x3,4 m) la interior, adossada aquesta última al segon parament defensiu. La disposició d'aquestes dues torres de línies ortogonals protegint un accés recorda els tipus d'obres defensives escampats per la Mediterrània amb l'expansió colonial grega d'època clàssica, just en un moment en què la tecnologia militar es troba en plena renovació, a causa de la introducció de les noves concepcions polioercètiques reflectides en les obres de Filó de Bizanci i Eneas el Tàctic. Si prenem la data de construcció d'aquest sistema defensiu que es pot xifrar, a partir de la cronologia aportada per la ceràmica àtica, pels voltants de l'inici del darrer quart del segle V aC (430-425 aC), veurem com sorgeixen aquestes obres defensives sense cap relació amb els precedents arquitectònics defensius

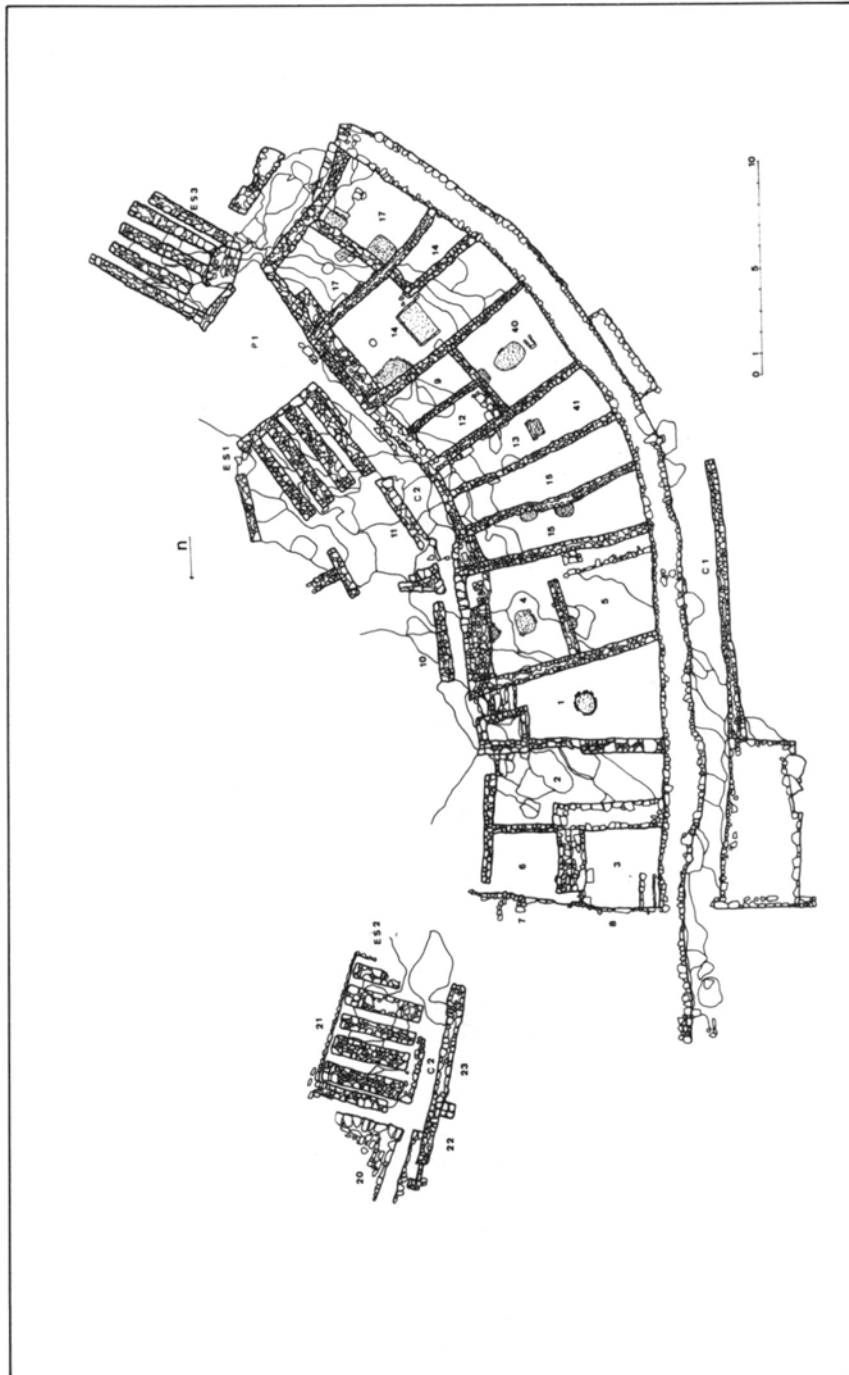

Fig. 1. – Planta del sector excavat del poblat de la Moleta del Remei.

de la zona, ben representats a l'*oppidum* de Benicarló, la qual cosa indica el factor d'influència mediterrània que, sens dubte, va determinar i afavorir la construcció del recinte d'Alcanar. Amb les naturals reserves de distància i factors culturals, una solució defensiva semblant es pot trobar per a la mateixa cronologia al recinte d'Assos (al Golf d'Adramitrion, davant l'illa de Lesbos).

Les dues línies paral·leles de muralla, que delimiten i protegeixen el Carrer núm. 1 fins al seu enllaç amb l'espai distribuïdor central, augmenten aquesta idea d'una influència grega en el plantejament arquitectònic militar, mitjançant la presència de bastions i mòduls sortints afegits a la muralla interior que recorden, d'una forma potser grollera però efectiva, la idea dels traçats anomenats de cremallera propis dels perímetres grecs d'època clàssica, dels quals és una bona mostra al Principat el Sector de l'Istme de l'*oppidum* indiketa d'Ullastret.

- b) *Els edificis singulars*: els elements de més novetat dels espais arquitectònics del jaciment són, sense cap mena de dubte, els recintes coneguts com a edificis singulars, dels quals s'han estudiat, fins ara, tres exemplars. Aquests edificis, dels quals l'1 i el 3 se situen a la zona sud-oest oberts a la Plaça núm. 1, i el número 2 s'ubica al barri nord orientat envers el Carrer núm. 2, estan formats per dos grups de quatre murs paral·lels (3,50x0,70x0,80 m) orientats en sentit sud-oest/nord-oest els dos primers i cinc murs (3,5x0,50x0,80 m) el tercer, orientat en sentit nord-oest/sud-est. En tots els casos, aquests murs es troben delimitats per un pòdium fet de lloses planes, perfectament escairades, que destaquen els edificis del seu entorn. L'absència, dintre de l'arquitectura ibèrica, de qualsevol tipus de paral·lel per a aquestes construccions (a excepció feta del conjunt d'edificis de suport a la fortificació de la Torre de Foios a Lucena del Cid, Castelló), planteja el problema bàsic de la seva interpretació. No obstant això, i partint tant del material localitzat (agulles i punxons en bronze i os), com de la forma general dels edificis, creiem que aquests podrien servir com a dipòsits comunitaris de gra en sacs, estibats sobre plataformes de fusta col·locades damunt dels fonaments de pedra conservats, a fi i efecte de protegir els cereals de la humitat, d'una manera semblant a allò que es pretén amb els *hórreos* de la cornisa astur-galaica. Uns edificis d'aquest tipus poden ser inclosos dins dels conceptes de «Siri i Horrea» presents en els campaments militars romans del període de la conquesta del centre peninsular i descrits per F. López Pardo.
- c) *Les estructures d'habitació*: les unitats d'hàbitat estudiades fins al moment a l'*oppidum* d'Alcanar responen a dos tipus perfectament entroncats amb les dues fases arquitectòniques del jaciment. Tenim, d'aquesta manera, les anomenades «cases trapezoïdals», pròpies del període de planificació del jaciment (finals del segle v aC). Aquestes estructures recolzen sobre la muralla interior i s'obren al carrer núm. 2; el nivell d'habitació es troba a una alçada inferior al d'accés, per la qual cosa aquest

s'ha de fer a partir d'un dintell enllosat, mitjançant escales descendents de fins a quatre graons, realitzats amb pedres planes i escairades. La distribució interna dels hàbitats comporta llars centrals delimitades per pedres, compostes per capes successives de terra piconada i còdols de riu; en ocasions, com és el cas de l'habitació 14, a més de les llars, existeixen forns de maons ben estructurats que configuren espais comunitaris de transformació d'aliments. Els terres són de dos tipus principals, coexistint els de terra batuda i piconada sobre capes de preparació estèrils de mescla de terra i pedres (habitacions 1 i 14), amb els formats per paviments de còdols de dimensió reduïda que delimiten àmbits concrets (habitació 5). La superestructura d'aquests habitacles, que molt probablement disposaven de dos pisos, es compon d'una coberta de fustes, branques i fang, inclinada cap a l'interior del poblat, i l'evacuació d'aigües s'efectua damunt del carrer núm. 2.

D'altra banda, «les cases seriades» són el resultat de les remodelacions dutes a terme en el segon moment constructiu i configuren un seguit de cinc espais d'habitació correlatius (habitacions 15, 16, 13, 12 i 9) de forma rectangular allargada, a les quals s'accedeix mitjançant una escala descendent ubicada sempre a l'angle sud-est de les mateixes i formada per dos graons de pedra que salven un desnivell de 40 cm. Aquestes construccions disposaven d'un pis superior, al qual s'accedia per una escala d'angle de 90°, situada al fons de les mateixes (en aquest sentit, és molt il·lustratiu l'exemple de l'habitació 12, que es compon de cinc graons, dels quals el primer marca l'angle; tots ells són realitzats per una preparació de terra batuda i pedres de petites dimensions, damunt de les quals es disposen lloses planes de forma rectangular amb dimensions mitjanes de 60×30 cm). Per la seva forma i mesures, aquestes habitacions recorden les conegudes en el poblat ibèric del Molí d'Espígol i destinades a tasques d'emmagatzematge; no obstant això, la presència de llars centrals adossades a les parets indica la seva funció d'hàbitat.

LES FASES CONSTRUCTIVES

De les característiques arquitectòniques esmentades fins al moment es pot deduir l'existència de dues fases constructives:

Primera fase: correspon a la planificació originària del jaciment. En aquest període es construeix el Sistema Defensiu, els Edificis Singulares i les anomenades «cases trapezoïdals». Cronològicament, es pot datar en el darrer quart del segle v aC, a partir dels materials d'importació, tals com ceràmiques àtiques de vernís negre, lekythos aribal·lístics del Grup de Pintor de Würzburg i kantharos sessile del Grup de Saint Valentin pertanyents al tipus VIII de Howard i Johnson.

Segona fase: correspon a la remodelació de les estructures arquitectòniques, centrada en la compartimentació de les cases trapezoïdals i la seva transformació en les «cases seriades». Cronològicament, correspon a finals del segle III aC, i arriba de forma ininterrompuda fins a les darreries del II aC. Aquest període ve datat pels materials d'importació itàlics: campaniana A i campaniana B.

EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

L'abundantíssim material proporcionat per l'*oppidum* de La Moleta és àmpliament representatiu de les diferents fases d'ocupació del jaciment i respon a les línies bàsiques de la panòplia d'elements constitutius dels assentaments ibèrics.

D'entre aquest material destaca, en especial, el d'importació que abasta els diferents tipus d'elements representatius del comerç mediterrani entre els segles V i II aC. Així, junt amb les ceràmiques gregues citades anteriorment, podem trobar produccions de vernís negre dels Tallers del Golf de Lleó i Llenguadoc-Rosselló, tal com el Taller 24/25 B (Morel 2540), com també produccions de la zona emporitana, com és el cas de les peces del Taller de les Tres Palmetes Radials, Taller de Rhode, Taller de les Tres Palmetes Radials sobre línies d'estries i Taller de Nikia Iwn. El comerç romà anterior a la presència militar està representat per peces del Taller de les Petites Estampetes i produccions del Grup 96 i Papena, Cosa, Teano i Ortona.

Al costat d'aquest material d'importació, trobem, també, tota la gamma de produccions de la ceràmica ibèrica, comuna a torn, amb les decoracions típiques de la zona del nord-est peninsular, junt a la perduració de produccions a mà amb formes i decoracions que recorden les conegudes des del període de la transició bronze final-ferro.

El material metàl·lic és, sens dubte, molt important, ja que demostra la perduració de tipus formals en boga des de mitjan segle VI aC, com poden ésser les agulles de cap circular o cònic i les sivelles de cinturó d'un garfi, en aquest cas sense decoració. Altres elements amb cronologia de segles V-IV aC són destrals votives, pinces, *simpulum* o platets de balança. La qual cosa demostra una metal·lúrgia del bronze perfectament desenvolupada. Per la seva banda, els objectes de ferro s'agrupen en formes d'arma llançívola i puntes de sageta.

L'últim material destacable és l'abundant seriació de molins, agrupats, en alguns casos (habitació 14), en els espais de producció d'aliments comunitaris. Se'n poden distingir tres tipus principals: molí de vaivé; molí ovalat, de superfície llisa, amb nanses; i molí circular de dues peces.

ELS RECURSOS ECONÒMICS

L'activitat econòmica del jaciment està marcada per una economia de subsistència que comporta pràctiques agrícoles (blat), recol·lectores (ametlles i olives) i ramaderes (ovicàprids, porc, boví i gallinàcies), amb la cacera (porc senglar, cèrvids) i l'explotació dels productes marins (escopinya de gallet, escopinya gran).

De l'estudi del material ossi es desprèn, també, la utilització domèstica del gos i els equins.

LA SEQÜÈNCIA CRONOLÒGICA

Els treballs realitzats fins al moment indiquen una ocupació de l'hàbitat xifrabre entre el final del segle VII aC i el final del segle II aC. Aquesta cronologia s'estructura de la manera següent:

- Del final del segle VII a mitjan segle VI aC (620-540 aC), etapa caracteritzada per un tipus ocupacional de fons de cabanes (nivells inferiors de les habitacions 18 i 41 i datable per àmfora fenícia i *bucchero* etrusc.
- Del final del segle V al final del segle IV aC (425-300 aC), etapa corresponent a la primera fase constructiva.
- Del principi al final del segle III aC (290-237 aC), fase d'estancament caracteritzada per les importacions de vernís negre dels tallers itàlics i occidentals.
- Del final del segle III al final del segle II aC (230-110 aC), etapa corresponent al segon moment constructiu.

La perduració de l'ocupació humana al territori d'Alcanar, després de l'abandonament del poblat ibèric, es fa palesa a la vil·la romana republicana del Cementiri Vell, ubicada als peus dels contraforts del Montsià, on s'assenta l'*oppidum*. Aquest enclau romà té una cronologia que abarca des del final del segle II aC fins al segle I dC, partint de la presència de ceràmiques campaniana A tardana i B i sigillata Aretina, Sudgàlica i Hispànica.